

A MÁSODIK ÜLÉS HOZZÁSZÓLÁSAI

B. P. MIHAJLOV

MŰEMLEKEK VÉDELME ÉS HELYREÁLLÍTÁSA A SZOVJETUNIÓBAN

A Szovjetunió hatalmas kulturális értékek őrzője. A Kaukázusnak — a világ kultúrája egyik legősibb gócpontjának népei a legrégebb építészeti korszakok kincseit őrzik.

Az antik építészet és képzőművészet csodálatos emlékei maradtak meg a Fekete-tenger északi partvidékének ősrégi szkíta és görög városaiban. Az ósláv kultúra mély gyökerekkel kapcsolódik a legrégebb civilizációk kulturális örökségéhez.

Óriás értékű kulturális hagyatékot őriz a több száz város, amelyet Ó-Oroszország idejében alapítottak. Igen nagy, monumentális művészeti örökséget hagyott ránk a Moszkvai Ruszj (Oroszország), amelynek városai az Északi Jeges-tengertől a Kaspi-tóig terjedő roppant térségben épültek fel.

Az orosz klasszicizmus nagyszabású alkotásai, építészeti együttesei maradtak meg *Leningrád, Moszkva, Kalinyin, Kazany* és sok más, a XVIII—XIX. században átépített város centrumában.

Csodálatos, monumentális építészeti alkotások születtek Szamarkandban, Buharában, Hívában és az ősrégi Urgencsben. A régészeti ásatások évről évre többet tárnak fel a történettudomány számára a sivatagi homoktól eltemetett ősi Horezmből.

Sok műemléket hagyott ránk az újkor is. Puskin, Tolsztoj, Turgenyev, Dosztojevskij, Csehov neve közel áll az egész művelt emberiséghez. Házaik és vidéki udvarházaik a szovjet állam gondos védelmében részesülnek, s a legszelebbebb rétegek látogatják őket.

A moszkvai Kreml és a Vörös tér a *Vaszilij Blazsennij-székesegyházzal* és a *Szpaszskij-toromnyal* nemcsak az orosz népnek a tatár iga lerázásáért folytatott küzdelmére emlékeztet, hanem a Nagy Októberi Szocialista Forradalom nemrég lezajlott eseményeire és a szovjet állam alapítója, V. I. Lenin tetteire is.

A szovjethatalom fennállásának első napjaitól kezdve nagy figyelmet fordított a műemlékvédelemre. Már 1918. október 5-én dekretumot bocsátott ki, amelyben a múlt idők emlékeinek megőrzéséről, tanulmányozásáról és a dolgozók lehető legszelebbebb rétegeivel való megismertetéséről rendelkezik. Ezen a téren nagy jelentőségűek voltak V. I. Lenin személyes utasításai.

A műemlékvédelem lenini rendszere, amelyet a múzeumüggyel szoros kapcsolatban szerveztek meg, a maga idejében mintaszerű volt és sikeres munkája hosszú évekre előre meghatározta a műemlékvédelmet és a restaurálási munkát.

Az állami restaurálóműhely hatalmas munkát végzett a régi festészeti és építészeti emlékeknek későbbi időkben rárakott rétegektől való megtisztítása terén. A restaurálók által elért eredményekre támaszkodva a szovjet művészettörténeti tudomány tanulmányozta és teljes fényében bemutatta a távoli múlt zseniális mestereinek, *Barma és Posznyik, Fjodor Kony, V. Bazsenov, M. Kazakov, A. Zaharov* stb. építésznek számos alkotását. A műemlékeket eltorzító későbbi keletű toldalékok és átalakítások tervszerű eltávolítása visszaadta eredeti képét olyan nagyszerű építészeti alkotásoknak, mint a *moszkvai Kreml*, annak székesegyházai, palotáinak lakószobái és termei.

Az időtől megfeketedett ősrégi ikonokat, amelyek még nemrég templomokban függtek, most meg lehetett tisztítani a később ráfestett rétegektől és alóluk előtűnt az ó-orosz festészet mestereinek életörömtől duzzadó, emberi művészete. Csak a forradalom után vált lehetővé *Andrej Rubljov*, a nagy orosz festő alkotásainak feltárása és tanulmányozása, aki a görög művészet hagyományaival való mélységes kapcsolatokat a leg-

nagyobb humanizmussal tudta összekötni, amikor műveiben a rendkívüli bájú emberi alakok legbensőbb lényegét tárta fel.

A széleskörűen megszervezett tervszerű restauráló munkálatok a műemlékeknek évről évre egyre bővülő körére terjedtek ki. Ugyanakkor évről évre gyűlt a tapasztalat, tökéletesedtek a restaurációs munka módszerei. A második világháború előtt többek közt olyan világviszonylatban jelentős építészeti emlékeket restauráltak, mint a *szamarkandi Sir Dar medressze*, a Moszkva melletti *Trojce-Szergijeva-kolostor*, az *Admiralitás palotája Leningrádban* és sok más.

Hatalmas kulturális hagyatékunk karbantartásának és restaurálásának feladata a továbbiakban rendkívül megnövekedett a hitlerista hadjáratok okozta rettenetes rombolások következtében.

Több mint 1200 műemlék szenvedett kárt, vagy pusztult el teljes egészében; óriási kár érte múzeumainkat és más kulturális intézményeinket. Mégis még a háború idején az ellenségtől felszabadított ősi Novgorodban és Pszkovban, valamint Leningrád elővárosaiban nagyarányú helyreállító munkálatok indultak meg. A helyreállító munka megszervezése és az egész műemlékvédelem és restaurálás szempontjából hatalmas jelentősége volt a Szovjetunió Minisztertanácsa 1948. október 14-én kelt „A kulturális emlékek védelmének megjavítását célzó intézkedésekről” szóló határozatának, amely rendelkezett az egész műemlékvédelmi rendszer megerősítéséről és a nagyszámú műemlékkel rendelkező helyeken különleges tudományos restaurálóműhelyek felállításáról.

Restaurálóink önfeláldozó munkája, amely hatalmas állami támogatással és a társadalmi szervezetek részvételével folyt, számos megrongált műemléket mentett meg a pusztulástól és állított helyre.

A mai napig *Leningrád, Novgorod, Pszkov, Kirov, Szmolenszk* és más városok kb. 700 műemlékét sikerült helyreállítani.

Széleskörűen megszervezett munka folyik Leningrád elővárosai rettenetesen összerombolt hatalmas palotáinak és parkjainak helyreállítására. Helyreállították a *pavlovszki, pétergofi, lomonoszovi parkot* és *palotát*, restaurálják a *puskinoi grandiózus Jekatyerina-palotát*, restaurálták a *Péter-Pál székesegyházat* és jelenleg folyik az *Izsák-székesegyház* restaurálása *Leningrádban*.

Nagyarányú munkálatokat végeztek a háborús károkat szenvedett Novgorod Velikij-i műemlékek, többek közt a *novgorodi Szófia-székesegyház* restaurálására. Folyik a *novgorodi és pszkovi kreml restaurációja* és sok más munka.

A háborús károkat szenvedett műemlékek és múzeumok helyreállítására fordított erőfeszítések és anyagi áldozatok mellett elkerülhetetlen volt az, hogy némileg csökkenjen a háborútól megkímélt köztársaságok és területek műemlékeinek fenntartására és restaurálására fordított figyelem. Ennek ellenére röviddel a háború befejezése után nagyarányú restauráló munkát végeztek az ellenséges támadás nem érte területeken is. Így például *Vlagyimirban* — a Vlagyimir-Szuzdalji fejedelemség ősrégi fővárosában — nagyarányú restaurációs munkát végeztek olyan kiváló műemlékeken, mint a *Dmitrievszkij-székesegyház*, az *Uspenszkij-székesegyház*, a *Bogoljubov-* és a *nerlii Pokrov-templom*. Rendszeres műemlékrestaurálás folyik az ősi *Szuzdalban* is, a kevés városok egyikében, amely megőrizte középkori areulátát.

Nagyarányú restauráló munkát végeztek Rosztov Jaroszlavszkijban, amelynek 1953-ban elemi csapástól megsérült kremljét már teljesen helyreállították. Rendszeresen restaurálják *Jaroszlavlj, Uglics, Kosztroma, Velogda* és más ősi orosz városok építészeti emlékeit is.

Az Ukrán köztársaságban nagyarányú, igen sok értékes tudományos anyagot eredményező helyreállítást végeztek a *kievi Szófia-székesegyházon* és az ősi *Csernyigov* város templomain.

A szövetségi köztársaságok tudományos restauráló műhelyei, amelyeket a kormány határozata hívott életre, évről évre rendszeres műemlékrestaurálást folytatnak. Restaurálták *Mcheta*, az ősi grúz főváros nagyszerű műemlékeit, most állítják helyre a már évszázadok óta romokban heverő hatalmas *Kutaiszi székesegyházat* és Grúzia, Örményország és Azerbajdzsán sok más műemlékét.

Nagyarányú munkálatok folynak a műemlékek tanulmányozására és restaurálására az Üzbég köztársaságban, ahol a minisztertanács különleges bizottságot alakított a műemlékek restaurálására.

A műemlékvédelemben jelentős részt vesznek a helyi múzeumok is, melyek munkatársai aktívan elősegítik a műemlékek védelmét, restaurálását és népszerűsítését. Rendszeres munka folyik a múzeumi kincsek restaurálása terén is, amelyek nagy tömege szintén kárt szenvedett. Sajnos igen sok teljesen elpusztult az ellenséges támadások során.

A monumentális műemlékek konzerválásának és restaurálásának összes munkálatait nálunk főleg építészek végzik.

Az építész tanulmányozza a restaurálás tárgyát és általánosítja, egybeveti a történészek, régészek, geodéták, mérnökök, geológusok és más szakemberek nyújtotta anyagot.

Ők irányítják a műemlék felmérését és felrajzolását, dolgozzák ki a restaurálás tervét, szervezik meg a restauráló munkálatokat, ellenőrzik azokat és készíteneik tudományos jelentést a végzett restauráló munkáról.

A nagy állami restauráló műhelyekben — Moszkvában, Leningrádban és más városokban — különleges munkatársak csoportjai dolgoznak, akik a restaurálásra kerülő műemlékekről összeállítják és kiegészítik a történelmi adatokat.

Mindezek az anyagok és adatok azonban csupán kiegészítik azokat a műemlékekkel kapcsolatos elengedhetetlenül szükséges ismereteket, amelyeket a műemlék minden irányú kutatása és vizsgálata során nyerünk és amelyekre a műemlék eredeti arculatának és szerkezetének napvilágra hozása céljából van szükség. Mindezt a munkát az építész-restauráló végzi, akinek feltétlenül ismernie kell a régi épületek és létesítmények vizsgálatának archeológiai módszereit.

A műemlék sokoldalú és teljes vizsgálata csak a restaurálás folyamán érhető el, amikor felszínre kerülnek szerkezetének és díszítésének a későbbi időkben végzett átalakításokkal elfedett elemei.

Gyakran a föld rejtje magában az eredeti konstrukció és dekoratív elemek töredékeit, amelyek az épület későbbi átalakításai során vertek le.

Így például az hitleristák által felrobbantott óriási Új-Jeruzsálemi székesegyház (Moszkva mellett) körül talált töredékek lehetővé teszik a XVII. században épült műemlék (amelyet később, a XVIII. században, barokk stílusban alakítottak át) eredeti képének megállapítását.

Tehát az építész-restauráló, aki a régésszel a legszorosabb együttműködésben dolgozik, ilyenformán inkább tudós, mint művész. Meg kell zaboláznia alkotó fantáziáját, amely nála csak arra szolgál, hogy jobban megértse távoli elődjének, a műemlék alkotójának elgondolásait.

Tapasztalat szerint a nagy alkotófantáziájú restauráló gyakran egészen mást lát, mint ami a valóságban volt, öntudatlanul is úgy értelmezheti a tényeket, amint azt alkotógondolkodása mutatja, így minden rossz szándék nélkül, képzeletétől vezetettve eltorzíthatja a műemléket. Ezt bizonyítják a Szovjetunió Tudományos Akadémiája Műemlékvédelmi tudományos módszertani bizottságának és azoknak a bizottságoknak tapasztalatai, amelyek a helyszínen, a műemléken ellenőrzik kutatásainak eredményeit és elemzik a restauráló javasolt terveit.

A műemlékrestaurálás kényes munka, amely igen nagy tapintatot követel a szükséges — és csupán a legszükségesebb — munkálatok elvégzésében.

Veszedelemes túlságosan sokat restaurálni. Nem kell feleslegesen megújítani és kicserélni a régi köveket oly módon, hogy a műemléken nem marad nyoma sem sokszázados létének és csalóka másolatná, vagy a műemlék természetes méretekben elkészített makettjévé válik ahelyett, hogy a századok során megőrzött eredeti arculatát mutatná.

Nem engedhetők meg semmiféle alkotó hozzágondolások, semmiféle törekvések a műemlék felújítására, a külső hatásosság elérésére. Az építész-restauráló egyetlen helyes módszere a tudományos, régészeti és művészettörténeti módszer, amely lehetővé teszi a műemlék történeti hitelességű művészi arculatának helyreállítását, anélkül, hogy veszítene eredeti vonásaiból.

A műemlékek vizsgálatának történelmi és régészeti módszere lehetővé teszi a műemlék legfontosabb korszakainak megállapítását. Így válik lehetővé, hogy eltávolítsa az összes későbbi hozzátoldásokat és visszaadja a műemlék eredeti arculatát.

A régész azonban kizárólag a fejlett művészi gondolkodással rendelkező építésszel karöltve tud dönteni a műemlék későbbi keletű részeinek eltávolításáról vagy meghagyásáról. Gyakran előfordul, hogy a későbbi hozzátoldásokat az eredeti elgondolás iránti mély megértéssel építették s így nemcsak, hogy nem torzították el, hanem tovább is fejlesztették azt.

Így például a novgorodi Szófia-székesegyház háború idején megsérült harangtoronyának vizsgálata azt mutatta, hogy a XIII., XVI. és XVII. századból származó hozzátoldások nemcsak az épület szilárdságát fokozták, hanem művészi értékét is emelték. Ezért a harangtorony restaurálásánál mindezeket a későbbi hozzátoldásokat is megtartották.

Így tehát az épület eredeti arculatának helyreállításával kapcsolatban felmerülő kérdést minden egyes konkrét esetben külön-külön kell eldönteni. Ennek szükséges kri-

tériumát az összes lehetséges pro és kontra argumentumok sokoldalú mérlegelése útján lehet megállapítani.

Ami azokat a bizonyos kiegészítéseket illeti, amelyeket néha el kell végezni műemlékek restaurálása során, arra törekszünk, hogy ezeket az elkerülhetetlenül elvégzendőkre korlátozzuk, amikor a műemlék lehetőleg hosszú időre való megtartására törekszünk, vagyis mindenekelőtt a pusztító atmoszférikus behatásoktól védő tetőzet helyreállítására.

A restaurálás tudománya és gyakorlata hatalmas anyagot gyűjt össze a népek kultúrtörténetéhez és az egész világkultúra történetéhez.

A restaurálás adatai nélkül nem fejlődhet a komoly építészettörténeti tudomány sem.

A műemlékrestaurálás értékes adatokkal szolgál az építészettörténet számos homályos kérdésének megoldásához. Így pl. a XIV. századi *Fjodor Sztratilát-templom*, a XIII. századi *lipnai Nikola-templom*, a XII. század végi *perini kolostortemplom* vizsgálata *Novgorodban* felszínre hozta homlokzatuk háromíves befejezését, amely megfelel a belső mennyezet boltozatának. Hasonló formákat mutat számos templom Dalmáciában, valamint a későbbi velencei épületek (*San Zaccharia*, *San Giovanni Chrisostomo*), amelyeknél azonban ez az eljárás már tisztán dekoratív jellegű. Az ilyen típusú templomok figyelmes vizsgálata értékes adatokat szolgáltathat az adriai partok és Velikij Novgorod kulturális kapcsolatainak, kölcsönhatásának kérdéséhez.

A novgorodi és kievi ó-orosz állam háborús károkat szenvedett emlékeinek vizsgálata és helyreállítása során összegyűlt jelentős anyag lehetővé teszi, hogy pontosabban meghatározzuk az orosz építészet és a bizánci hagyományok kapcsolatainak lényegét, és megérthessük az ó-orosz építőművészet sajátos, eredeti hagyományainak kialakulási folyamatát és lényegét.

Rendkívül érdekelnek bennünket a magyar régészek és építészek kutatásainak eredményei Magyarország ma ragyogó fejlődési szakasza kultúrájának tanulmányozása és feltárása terén, amely a török hódoltságot megelőzte. Népünk hasonló történelmi sorsa, amely századokon át szenvedte a tatár igát s szintén óriási kulturális értékeket vesztett el, valamint az előbb Mátyás király udvarában dolgozó *Antonio Filarete* és *Aristotele Fioravanti* olasz mesterek munkásságának jelentősége Moszkva számára — mindez felébreszti figyelmünket, s nagy rokonszenvvel tölt el bennünket a magyar tudósok lelkes és hozzáértő munkája iránt.

Azok a nagyarányú munkálatok, amelyeket az elmúlt években a népi építészet tanulmányozása során végeztünk, szintén igen gazdag anyagot nyújtottak, amelyek szükségessé teszik azok egybevetését Lengyelország, Magyarország, Románia és Bulgária hasonló népi építészeti anyagával.

Mindez azt mutatja, hogy jelentős mértékben ki kell bővítenünk kölcsönös tudományos kapcsolatainkat, hogy az építészettörténet problémáit az adatok szélesebb köre segítségével vizsgálhassuk és vitákat kell rendeznünk e bonyolult kérdésekben, amelyek segítenek majd bennünket a tudományos igazság megtalálásában és előmozdítják korunk új, haladó népi kultúrájának fejlődését.